

BURSA'DA ZAMAN, MEKÂN VE İNSAN
Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yılı

Editör: Behçet Kemal Yeşilbursa

Bursa'da Zaman, Mekân ve İnsan
Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yılı
© Editör: Behçet Kemal Yeşilbursa
Sentez Yayıncılık 2022

Bu kitabın yayın hakları Sentez Yayıncılık'a aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

ISBN 978-625-7906-62-3

1. Basım: Sentez Yayıncılık
Bursa Eylül 2022

Kapak ve İç Düzen: Sentez

Baskı

STAR AJANS MATBAACILIK
Alaaddin Bey Mh. 634 Sk. Nilüfer Ticaret Merkezi
2. Bölge Ayaz Plaza No:24 Nilüfer / Bursa
Tel: 0. 224. 249 33 20 Faks: 0.224. 245 18 09
Sertifika No: 48334

SENTEZ

YAYIN VE DAĞITIM EĞİTİM ve
ÖĞRETİM KURUMLARI TİC.ve SAN. A.Ş.
Cumhuriyet Cad. Eski Tahıl İçi Sokak No:5 BURSA
Tel: (0 224) 225 11 80 (pbx) Faks: (0 224) 225 02 00
bilgi@sentezdagitim.com.tr www.sentezkitap.com
Sertifika No: 47510

BURSA'DA
ZAMAN, MEKÂN VE İNSAN
Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yılı

Editör: Behçet Kemal Yeşilbursa

Yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

SENTEZYAYINCILIK®

İçindekiler

Takdim	11
Önsöz	13
1. BÖLÜM Zaman, Mekân ve İnsan Kavramlarına Semantik, Felsefi ve Teolojik Yaklaşımlar	17
YELDA AKILLIGÖZ	
2. BÖLÜM Bursa'nın Doğal ve Kültürel Coğrafi Yapısı	39
SERHAT ZAMAN - ALİ YİĞİT	
3. BÖLÜM Bursa'nın Koloni Kentleri.....	90
HAZAL ÇITAKOĞLU - MUSTAFA ŞAHİN	
4. BÖLÜM Bursa'nın Eski Çağları: Prusa'dan Bursa'ya	117
ILKNUR GÜRGEN	
5. BÖLÜM Roma ve Bizans Döneminde Bursa	130
ŞAHİN KILIÇ	
6. BÖLÜM Payitaht'tan Sancağa: Bursa ve Osmanlı	146
ORHAN KILIÇ	
7. BÖLÜM Nasihat Heyeti Bursa'da (17-20 Nisan 1919).....	161
MEVLÜT ÇELEBİ	
8. BÖLÜM İşgal ve Kurtuluş: Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu	186
CELİL BOZKURT	
9. BÖLÜM Şehitler Diyarı Bursa: Çanakkale ve İstiklal Harbi Şehitleri.....	200
ZEKERİYA TÜRKMEN	
10. BÖLÜM Atatürk'ün Bursa Gezileri (1922-1928).....	256
MİNE ERSEVİNÇ	
11. BÖLÜM Atatürk'ün Bursa Ziyaretleri (1929-1938).....	306
HACER KARABAĞ	
12. BÖLÜM Bursa'nın Öncü Kadınları: Zehra Budunç	336
MİNE DÖĞER ÇÖMEZ	
13. BÖLÜM Edebiyata Yansıyan Bursa Tarihi.....	356
ALEV SINAR UĞURLU	
14. BÖLÜM Savaş ve Bursa: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Bursa.....	380
GÖKÇE SÜZGÜN IŞIK	
15. BÖLÜM Yabancı Seyyahların Gözüyle Bursa	413
FUNDA SONGUR	
16. BÖLÜM Uludağ'ın Unutulmuş Manastırları	461
ERSOY SOYDAN	

17. BÖLÜM İmparatorluktan Cumhuriyete Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslümler..	480
TURGAY AKKUŞ	
18. BÖLÜM “Bursa Su’dan İbarettir”: İhsan Uzer’in Araştırmalarıyla Bursa Suları	529
BETÜL BATIR	
19. BÖLÜM Bursa ve Çevresinde Mülteci ve Mübadil İskânları	567
İBRAHİM ERDAL	
20. BÖLÜM Bursa’nın Medâr-ı Serveti: İpekçilik.....	592
CAFER ÇİFTÇİ	
21. BÖLÜM Tarihın Cansız Tanıkları: Bursa’nın Tarihi Mezarlıkları ve Hazireleri	616
HASAN BASRİ ÖCALAN	
22. BÖLÜM Bursa’da Dinî Hayat ve Tasavvufî Kültür Üzerine Bazı Tesbitler.....	631
MUSTAFA KARA	
23. BÖLÜM Kentleşme ve Ötesi: Nitelik Değiştiren Bursa.....	662
ALPER CAN	
24. BÖLÜM Bursa’daki Kentsel Koruma Faaliyetlerinde Öncü Paydaş ve Aktörler (1983-2003)	684
SERMİN ÇAKICI ALP - MEHMET TUNÇER	
25. BÖLÜM Bursa’nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu (11 Eylül 1922)	711
BEHÇET KEMAL YEŞİLBURSA	
26. BÖLÜM Osmanlı Sarayı’nın Buzcusu: Bursa’nın Kadim Ailelerinden Buzcubeyler (Buzcular) Ailesi	724
BEHÇET KEMAL YEŞİLBURSA	
27. BÖLÜM Bursa’da Zaman, Mekân ve İnsan	741
BEHÇET KEMAL YEŞİLBURSA	
Son Söz	760

*Saatin kendisi mekân, yürüyüşü zaman, ayarı insandır...
Bu da gösterir ki, zaman ve mekân, insanla mevcuttur!*

Ahmet Hamdi Tanpınar

Fotoğraf 1: Tophane Saat Kulesi, Fotoğraf: Mehmet Ali Özdemir

“Bursa tarım memleketidir, sanat memleketidir, ticaret memleketidir, sađlık memleketidir. Bursa sahip olduđu dođal uyum ve gűzelliđiyle sevinç ve Őenlik memleketidir.”
Atatűrk, ncű Bursa Gezisi

(31 Ađustos - 11 Eylűl 1924)

“Bursa’yi ve Bursalıları seven ilk Tűrk ben deđilim. Tarihte ve cibanda en bűyűk imparatorluk kurmuŐ olan Tűrkler de, evvela dikkat nazarlarını Bursa’ya, bu deđerli Őebre çevirmiŐlerdir. Onun için deđerini anlamıŐ ve ifade etmiŐsem çok bahtiyarım...”

Atatűrk, Son Bursa Gezisi (1-3 Őubat 1938)

“Bursa inkılap hayatımızda nice műŐkűl anlar geçirmiŐtir. Fakat Bursalılar, yetenek ve gűleriyle bu zor zamanları kolaylıkla atlatmıŐlar, biz de kendilerine kavuŐmak bahtiyarlıđına nail olduk. Bugűn o bahtiyarlıđın safbalarından birini idrak etmekle mutlu olduđumu ifade edebilirim...”

Atatűrk, Son Bursa Gezisi (1-3 Őubat 1938)

Takdim

Medeniyetimizin kurduğu şehirlerin en önemli özelliklerinden biri insanı zaman tüneline geçirerek bugüne getirmesidir. Müslümanlar tarih boyunca birçok şehir kurmuş veya birçok şehri başka milletlerden fethetmişlerdir. Ancak her iki şekilde de tarih ile olan bağ kesilmemiştir. Kadim medeniyetlerden kalan şehirlerde her türlü tarihi unsur yerinde bırakılmış ancak şehrin yapısına Müslüman Türk kimliği giydirilmiştir.

Bursa 1326 tarihinde Orhan Gazi tarafından fethedildiğinde bugünkü Top-hane semtindeki surların içine sıkışmış küçük bir yerleşim yeri idi. Fetihle beraber şehirde hem mimari, hem de ilmi ve ticari faaliyetlere büyük bir hız verilmiş ve kurlan hanlar, çarşılar, camiler, medreseler ve diğer kurumlarla Ortaçağ'ın önemli gözde şehirlerinden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin payitahtı olmanın yanı sıra devrinin parlak şehirlerinden olan Bursa, İstanbul'un fethi ve başkent olmasıyla ile beraber, kısmen bu özelliğini yitirmiştir. Ancak Osmanlı yönetimi tarafından kaderine terkedilmemiş, padişahlar tarafından ziyaret edilmiş ve şehzadeler buraya defnedilmişlerdir.

Tanpınar'ın ifadesiyle;

Gümüş aydınlıkta serviler, güller

Serin hülyasıyla çeşmelerinin.

Başındayım sanki bir mucizenin,

Su sesi ve kanat şakırtılarından

Billûr bir âvize Bursa'da zaman.

insanı farklı hülyalara, farklı dünyalara götürür.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetiyle birlikte Anadolu'nun birçok yerindeki işgallere Bursa da maruz kalmış ve şehir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bursa'nın işgali Büyük Millet Meclisi tarafından büyük bir tepki ile karşılanmış ve Meclis kürsüsüne "Püşide-i Siyah" örtülerek, Bursa'nın kaderi Türkiye'nin kaderi ile özdeş kabul edilmiştir. Diğer taraftan işgal haberi Ankara'ya ulaştığında bunu duyan Mehmed Âkif, Bursa'nın bu talihsiz durumunu

“Bülbül Şiiri” ile dile getirmiştir. Mustafa Kemal’in önderliğinde bütün topraklarımızda başlayan Milli Mücadele sonucunda Bursa’daki işgal kuvvetleri de şehri terk etmek zorunda kalacaklar, ancak arkada büyük bir “Yunan Fecâyii” bırakacaklardır.

Tarihi hadiselerin doğru bir şekilde gün yüzüne çıkarılmasında üniversitelerin büyük bir vazifesi vardır. Bu anlamda Bursa Uludağ Üniversitesi adını aldığı şehrin tarihini bütün yönleriyle ortaya çıkarmak için oldukça büyük hizmetler yapmaktadır. Gerek bireysel akademik çalışmalar, gerekse yerel yönetimlerle bu anlamda birçok çalışma ve proje yapılmaktadır.

Kurtuluşunun 100. yılı için hazırlanan “*Bursa’da Zaman, Mekân ve İnsan*” başlıklı bu kitap dünden bugüne Bursa’nın tarihini özellikle kurtuluş yıllarını mercek altına almaktadır. Eserin hazırlanmasında büyük emek veren Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Behçet Kemal Yeşilbursa başta olmak üzere, yazılarıyla katkı veren akademisyenlere, kitabın baskısını yapan yayınevine şükranlarımı sunarım.

Kitabın ilim âlemine hayırlı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Ahmet Saim KILAVUZ
Bursa Uludağ Üniversitesi Rektörü
11.08.2022-Bursa

Önsöz

*Saatin kendisi mekân, yürüyüşü zaman, ayarı insandır...
Bu da gösterir ki, zaman ve mekân, insanla mevcuttur!*

Ahmet Hamdi Tanpınar

Griye inat söylemiyorum, yeşilin gerçekten 50 tonu varmış! Mesela bunlardan biri de Bursa'nın yeşilidir. Kelime olarak taze, diri anlamına gelen yeşil renk doğanın, yenilenmenin rengidir. Sessizlik simgesidir. Huzur veren, rahatlatan özelliği vardır. Güveni simgeler. Murat demektir, ümit demektir yeşil. Öyle çeşitli adları var ki; zümrüt yeşili, zeytin yeşili, çam yeşili, çimen yeşili, nane yeşili, orman yeşili, dağ yeşili, fıstık yeşili, su yeşili gibi...

Ama tüm bu yeşil tonların içinde öyle özel bir yeşil vardır ki o da Bursa'nın yeşilidir. Bursa'nın yeşili öyle bir yeşildir ki; adlandıramazsınız hangi ton yeşil olduğunu; belki hissedersiniz ancak. Yeşil ile beyazın, geçmiş ile geleceğin buluştuğu ulu bir şehirdir Bursa. Hatta öyle bir semti vardır ki orada Osmanlı'nın en güzel türbelerinden, yeşilin elli değil bin bir tonunu barındıran Yeşil Türbe size merhaba der tarihin içinden.

Bursa, yeşil ile anılan ülkemizin tek şehridir. Bursa'ya gelen gezginlerin Bursa'da en çok dikkat çektikleri özellik onun yeşil dokusu olmuştur. Şairlere, yazarlara, seyahatlara ilham veren, yeşil ve beyazın kucak kucağa yaşadığı şehirdir, Yeşil Bursa.

Bursa'yı tekrar tekrar görmek, dinlemek, anlamak ve yaşamak, görkemli bir hikâyenin küçük bir kahramanı misali, bir duygu selidir Bursa sevdalıları için. Günlük detayların gölgesinde kalan büyük ve asil hikâyeyi kaçırmaktan, yaşadığın mekân ve zamana sıkışıp kalmaktan farksız bir duygudur bu.

Anladım ki bir şehirde yaşayıp da ona başka bir gözle bakmak için bir yol arkadaşları gerekli. Onlarla el ele vererek Bursa'ya başka bir gözle bakmak çok özel bir deneyim. Sevgili dostlarıma bu yolculukta beni yalnız bırakmadıkları için çok teşekkür ediyorum.

Bursa anlatmaya, dinlemeye, keşfetmeye değer bir şehir. Bu benden, benim

Bursa'ya karşı duyduğum gönül borcundan, doğduğum şehirle kurduğum ilişki- den çok daha büyük bir şey. İşte bu kitap benim için bu yüzden çok önemli. Bursalılara yaşadıkları şehre yeniden bakmaları için, Bursa'yı tanımayanlara ise tanıma- ları ve hayatlarına yeşil rengi, Bursa'nın yeşilini katmaları için bir fırsat.

Ancak öyle bir zaman gelmiş ki bu yeşil mekânın, cennet mekânın üzeri "Pu- şide-i Siyah/Siyah Örtü ile örtülmüştür. Yeşil Bursa 8 Temmuz 1920'de Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Yunanlıların Osman Gazi türbesine hakarete bulunmaları Bursalıları ve Türk milletini derinden üzmüştür. Öyle ki, Meclis'te duygu dolu anlar yaşanmış ve Meclis kürsüsüne 10 Temmuz 1920'de siyah örtü (Puşide-i Siyah) örtülmüştür. Türk Ordusu, işgalden 2 yıl 2 ay 2 gün sonra 11 Eylül 1922'de Bursa'yı Yunan işgalinden kurtarmış ve Bursa'nın işgali üzerine Meclis kürsüsü üzerine örtülen siyah örtü de kaldırılmıştır.

Bursa'nın düşman işgalinden kurtarılmış olduğu, 11 Eylül günü tüm yurda, **"Yeşil Bursa, al sancağına kavuştu"** içeriğindeki telgraflarla müjdelenmiştir. İşgal günlerinin karamsarlığını üzerinden atan Bursalılar, 11 Eylül sabahı erken sa- atlerde Orhan Camisi'yle Belediye arasındaki alanda toplanmış, coşku içinde Bursa'nın kurtuluşunu kutlamıştır.

İşte bu yıl (2022) Yeşil Bursa'nın Yunan işgalinden kurtuluşunun yüzüncü yılı. Bir daha asla öyle karanlık günler yaşamaması, işgal görmemesi, üzerine siyah şah örtülmemesi, yeşil renginin hiç solmaması, her zaman özgür ve bağımsız yaşaması dileğimizdir.

Sırasıyla Bitinya, Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ev sahip- liği yapmış, büyük dinlerin zaman yolculuğunda önemli bir dönüm noktası olmayı başarmış, göçlerle zenginleşmiş, gelen herkese kucak açmış ve bereketini paylaşmış binlerce yıllık bir şehrin elbette anlatacak çok fazla şeyi, bir kitabın ise sınırlı sayıda sayfaları var. Bu yüzden bu kitabı hazırlarken keşfedeceklerinizi anlatmak yerine yön göstermeyi tercih ettik. İçine değerli fotoğraf sanatçımız Mehmet Ali Özde- mir'in fotoğraflarıyla küçük de olsa ipuçları ekledik.

Bursa için yapılan güzel şeylerin mutlaka karşılığını bulduğunu, takdir edildi- ğini biliyoruz. Bu yüzden bu kitabın da Bursa'ya duyulan ilgi ve sevginin büyüme- sine, katkıda bulunacağına gönülden inanıyoruz. Bense bu şehre duyduğum gönül borcumu ödemek için çalışmaya devam edeceğim.

Bursa benim aşkımdır. Elinizde tuttuğunuz kitap da bu aşkın yeniden ilanı. Dün- yaya gözlerimi açtığım, merhaba dediğim şehre bir armağan bu kitap. Yazarlarımız, benim ve Yeşil Bursa'nın gönül dostları, şehrin fahri hemşerileri, birer kültür elçisi onlar.

Daha önce gazetelerde, dergilerde, TV programlarında ve sosyal medya payla- şımlarında anlattım Bursa'yı. Ancak çok daha fazlasını hak ediyordu; o nedenle Bursa sevgim bir kitaba dönüşsün istedim. Yanıma Bursa aşkı benden daha büyük

olan sevgili dostlarımı almak ise daha bir anlam kattı sayfalara. Geçmişten günümüze onlarca adrese uzandık hep birlikte.

Bursa'yı görünenleriyle, görünmeyenleriyle, tarihiyle, dünüyle, bugünüyle, coğrafyasıyla, kültürüyle, en çok da koynunda sakladığı hazinelerle, yani zamanıyla, mekânıyla ve insanıyla anlatmaya çalıştık. Satırların arasına her rengi kattık. Görmeye hazırsanız, biz de paylaşmaya hazırız. Bambaşka bir Bursa serüveni için, haydi çevirin sayfayı...

Behçet Kemal YEŞİLBURSA

11 Eylül 2022-Bursa

3. BÖLÜM

Bursa'nın Koloni Kentleri

Hazal ÇITAKOĞLU¹ - Mustafa ŞAHİN²

Günümüz Bursa ili, Anadolu'nun antik dönem coğrafi bölümlenmesine göre Bithynia ve Mysia bölgelerinde yer alır. Her iki bölgeyi birbirinden Rhyndakos'un (Kocasu / Çapraz Çay) ayırdığı kabul edilmektedir (Harita 9). Marmara Denizi ile Uludağ arasında uzanan verimli ova, yerleşim açısından, Uludağ'dan kaynaklanan volkanik arazi ve ormanlar sayesinde tam anlamıyla bir cazibe merkezidir. Bununla birlikte Marmara Denizi'ni Anadolu'nun içlerine veya Anadolu'nun kuzeyini güneye bağlayan karayolunun Bursa'dan geçmesi de ovanın önemini artırmaktadır.³

Bursa ili genelindeki modern yerleşimlerin çoğu, Anadolu'nun farklı bölgelerinde olduğu gibi, antik yerleşimlerin üzerinde yer almaktadır. Örneğin Gemlik Kios'un, İznik Nikaia'nın, Bursa merkezde bulunan Tophane Prusa a.O.'un, Mucdanya Myrleia/Apameia'nın, Gölyazı Apollonia a.R.'un Mustafakemalpaşa Miletopolis'in, Eşkel Daskleion a.M.'nin, Kapanca Caeserea Germanica'nın, Ürünlü Neo Caeserea'nın, Orhaneli Hadrianoi'nin üzerinde varlıklarını devam ettirmektedirler (Harita 10).

Bu çalışmanın amacı Bursa il sınırları içerisinde yer alan ve koloni kenti olarak kuruldukları kabul edilen antik kentleri jeopolitik ve jeostratejik açılardan irdeleyerek, kolonistlerin bu kentlerin buldukları kültürel peyzaj alanlarına neden ilgi duymuş olabileceklerini anlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda ilk olarak alfabetik sırayla antik kentler tanıtılacak, daha sonra da kuruluşlarına neden olabilecek güçlü yönleri irdelenecektir.

¹ Arş. Gör. Hazal Çıtakoğlu, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bursa-Türkiye, E-posta: hazalc@uludag.edu.tr

² Prof. Dr. Mustafa Şahin, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bursa-Türkiye, E-posta: mustafasahin@uludag.edu.tr

³ Şahin 2021, 84.

Apollonia ad Rhyndacum

Mysia ve Bithynia sınırında olmak üzere antik Propontis (Marmara Denizi) ile Olympos (Uludağ) arasında, Apolloniatis'in (Uluabat Gölü) kıyısında yer alan Apollonia a.R., Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi'nin önemli kentlerinden birisidir (Fotoğraf 3).⁴ Apolyont Gölü'ne (antik Apolloniatis - modern Uluabat) adını veren Apollonia a.R., Bursa-Karacabey karayolunun 35. kilometresinden güneye sapıldığında 7 kilometre içeride yer almaktadır. Günümüzde de kullanılan modern yolun antik dönem yolunun üzerinde uzandığı tahmin edilmektedir.⁵

Apollonia, Uluabat Gölü'nün kuzeydoğu kıyısında, gölün içine doğru ilerleyen bir burun üzerindedir. Günümüz Gölyazı'sında olduğu gibi Apollonia kenti de peşe sıralanan iki ada bir yarımada üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 3). En uçta kalan ve kale (akropolis) olarak adlandırılan bölüm gölde suların yükseldiği dönemlerde adaya dönüşmektedir.⁶ Aynı şekilde yerli halk tarafından nekropol ile kentin giriş kapısının arasında kalan alanda da bir kanal olduğu rivayet edilmektedir.

Antik yazılı kaynaklardan Apollonia'nın kuruluş tarihi hakkında herhangi bir bilgi ulaşamamış olsa da Apollonia isminin kökeni konusunda iki öneri bulunmaktadır: kentin mitolojik kurucusu Apollon, resmi kuruluş hikâyesine göre Pergamon (Bergama) Kralı II. Attalos'un annesi Apollonis.

Kuruluş mitolojisine göre, Miletoslular Apollon'un kehanet merkezi olarak bilinen Didyma Apollon Tapınağı'na bir koloni kenti kurmak üzere başvurmuşlardır.⁷ Miletos Delphinion'da bulunan ve Apollonia'nın kuruluş mitolojisi anlatan MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıt oldukça dikkat çekicidir: "*Kentimiz (Apolloni) gerçekten onların (Miletosluların) kentinin kolonisidir. Onlar Didyma'daki Apollon liderliğinde Hellespont (Çanakkale) ve Propontis (Marmara Denizi) bölgelerine askerler gönderdiklerinde ve oradaki barbarların aleyhine mızraklarını tutarak diğer Yunan şehirlerini kurdukları zaman, bizim şehrimizi de kurdular...*"⁸. Efsaneye göre Apollonia, Didyma'daki Apollon liderliğinde bölgeye düzenlenen bir seyahatte Apollon Rahipleri tarafından kurulmuştur.⁹

Apollonia'nın adının geçtiği en erken tarihli yazılı belge Miletos'ta bulunan bir kararnamedir.¹⁰ MÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen bu yazıtta, koloni kent Apollonia'nın ana kent Miletos ile olan ikili ilişkisini yenilemek için bir heyet gönderdi-

⁴ Strab. XII. 8, 11.

⁵ Aybek - Öz 2004, 1 vd. ; Aybek - Öz 2007, 285-286.

⁶ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 38.

⁷ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 18 vd.

⁸ Abmeier 1990, 7; Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 26 vd. 61.

⁹ Greaves 2007, 18 vd.; Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 27.

¹⁰ Kawerau - Rehm 1914, Nr. 155.

ğinden bahsedilmektedir. Bu yazıt aynı zamanda kentin adının Apollonia olduğunu ve Apollonia'nın komşu kent Miletoupolis gibi bir Milet kolonisi olduğunu göstermektedir.¹¹

Apollonia, MÖ 218 ve 188 yılları arasında bir ara Bergamalıların egemenliğindedir. 183 yılında Romalılar tarafından II. Eumenes'in elinden alınarak Bithynia Kralı I. Prusias'a verildiği ve böylece Bergama-Bithynia sınırını belirleyen bir kent konumuna dönüştüğü ileri sürülmektedir. Ancak Asya'nın kralı unvanını taşıyan Bergama Kralı II. Attalos ile Bithynia Kralı II. Prusias arasında MÖ 156-154 yıllarında yaşanan savaş II. Attalos'un galibiyeti ile sona ermiş ve böylece kent kesin olarak Bergamalıların yönetimine geçmiştir.¹² Diğer bir ifade ile Bergama Krallığı'nın sınırları Gölyazı'ya kadar genişlemiştir.

Zaferden sonra ölen Attalos'un Kyzikos doğumlu annesi Apollonis için Kuzey Mysia'da olmak üzere Bergama Krallığı sınırları içerisinde bir anıtsal mezar yaptırılarak oraya defnedildiği ve yakınlardaki bir göle annesinin adından hareketle Apolloniatis isminin verildiği rivayet edilmektedir. Bu gölün Uluabat olduğu tahmin edilmektedir. Ancak, Apollonis'in mezarının yeri hakkında henüz herhangi bir ipucuna rastlanabilmiş değildir. Uluabat Gölü'nün yanı sıra Apollonia kent adının da I. Attalos'un eşi, II. Eumenes ve II. Attalos'un anneleri Apollonis'ten kaynaklandığını ileri sürenler bulunmaktadır.¹³

Apollonia ismi ilk olarak Bergama Krallığı Dönemi'nde, MÖ 2. yüzyılın ortalarında darp edilen sikkeler üzerinde görülmeye başlanır (Fotoğraf 4). Apollonia isminin geçtiği en erken tarihli yazıtlar ise MÖ 2. yüzyıla denk düşmektedir.¹⁴ Sikke betimleri, kerevit ticareti ve Apollon kültünün kent için önemli olduğunu göstermektedir (Fotoğraf 5).

Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentler yönetimde söz sahibi ve özerk bir statüye sahip olmuşlar, bir bakıma Klasik ve Helenistik Dönem siyasi yapılarını sürdürmüşler ve kendi sikkelerini basmaya devam etmişlerdir. Apollonia'nın, Pergamon Krallığı'ndan Roma İmparatorluğu hâkimiyetine geçiş evresindeki Mithridates İsyanlarında Roma'ya olan bağlılığı ve katkısı, kentin imparatorluğun himayesi ve desteğini kazanmasına neden olmuş, böylece idari ve ekonomik açıdan çok önemli muafiyetler elde etmiştir.¹⁵ Yazıt tercümelemleri ve antik yazar Plinius Secun-

¹¹ Kawerau - Rehm 1914, Nr. 155; Ehrhardt 1983, 47; Abmeier 1990.

¹² Şahin 2018, 2790-2791.

¹³ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 27.

¹⁴ Fritze 1913, 63 vd

¹⁵ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 24-25.

duş'un verdiği bilgilere göre Apollonia MS 1. yüzyılda özerk bir kent statüsüne sahiptir.¹⁶ Roma İmparatorluk Dönemi'nde Apollonia a.R. adına darp edilen ilk sikkeler Domitianus Dönemi'nde (MS 81-96) olmuş (Fotoğraf 6) ve sikke basımı Galienos Dönemi'ne (MS 260-268) kadar devam etmiştir (Fotoğraf 7).¹⁷

Apollonia kentinde yapılan araştırmalara göre, kentte, bütün vatandaşlardan oluşan bir "Halk Meclisi", meclisi temsil eden üyelerden oluşan "*Boule Meclisi*", meclise ek olarak "*Senato/İhtiyarlar Kurulu*" ve "*Gençler*" isimli iki kuruluş, kentin başında duran icra ve birinci derece yargılama yetkisi olan "archontes" bulunmaktadır.¹⁸ Ayrıca tapınım gören tanrılar temsil eden bir rahip sınıfının bulunduğu da yazıtlardan anlaşılmaktadır. Örneğin İS 2. yüzyıla tarihlenen ve Tanrıça Hera'nın heykeline ait kaide üzerinde yer alan bir yazıtta; "...*Hadrianus, Zeus Koryucyu Olympios'a ve Hera Augusta Sabina'ya ve vatana, Publius Marcius Firmianus, eski Zeus rahibi, 209 yılında (MS 124/5) bir heykeli bütün altyapısıyla beraber Hera'ya ithaf etti*" ibaresi bulunmaktadır.¹⁹

Apollonia, Roma İmparatorluğu'nun Asya eyaletini kurmasından sonra da Millet'in kolonisi olarak kalmış olmalıdır. Apollonia'da gümüş ve altın sikke darp edilmiş olsa da Roma İmparatorluk Çağında "*civitas Iibera / özgür kent*" statüsüne sahiptir. Diğer bir ifade ile kent kendi içinde bağımsız, ancak dış ilişkilerde Roma'ya karşı bağımlı ve onunla birlikte hareket etmektedir. Bununla birlikte Asya Eyaletine vergi ödeyen bir kent "*civitas stipendiaria*" olduğu da bilinmektedir. Apollonia, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ayrıca Adramytteion (Edremit) mahkeme merkezine "*conventus juridicius*" bağlı 11 üyeden birisidir. Kısa bir süre Kyzikos'a da bağlandığı bilinmektedir.²⁰

Efes liman kayıtlarına göre Apollonia, İmparatorluk Dönemi'nde gümrüğü bulunan bir liman kentidir.²¹ MS 2. yüzyılda bulunan kent sikkeleri üzerinde yer alan gemi pupası ve Rhyndakos Irmağı'nın personifikasyonu kentin deniz ile bağlantısını desteklemektedir (Fotoğraf 8).²² Efes'te bulunan bir başka yazıtta göre, Apollonia'da İmparatorluk adına liman vergisi toplamakla görevli bir "*procurator / müdür*" bulunmaktadır. Kentin Marmara Denizi'ne bağlantısı doğrudan Rhyndakos üzerinden sağlanmaktadır.²³ Bu bağlantıyı Anna Komnena'nın yazdıkları da des-

¹⁶ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 26 dn. 59.

¹⁷ Şahin 2016, 717 vd.; Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 26 dn. 60.

¹⁸ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 28.

¹⁹ Battistoni 2016, 280 vd.

²⁰ Şahin - Özbey 2017, 17.

²¹ Engelman - Knibbe 1989, 162; Nollé 1991, 338 vd.

²² Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 33.

²³ Bilir - Dumankaya 2016, 189.

teklemektedir: “*İmparator I. Aleksios’un generali Aleksandros Euphorbenos, birlikte getirdiği kuşatma makineleri ile birlikte Bizans donanmasını Rhyndakos Irmağı’ndan geçirerek kenti kuşatıp ele geçirmiştir*”²⁴. MS 2. yüzyılda artan ticaret hacmi ve İmparatorluğun desteği şehirdeki refah seviyesinin daha da yükseltilmiş olmalıdır.

Apollonia, Roma İmparatorlarının ziyaret ettiği kentler arasında da yer almaktadır. Örneğin, Hadrianus (MS 117-138), MS 2. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan deprem felaketinden sonra MS 124’te Nikomedeia, Nikaia, Kyzikos gibi büyük hasar gören Bithynia ve Mysia kentlerini ziyaret etmiş, bu esnada Apollonia’ya da uğramış ve kötü durumdaki kamu yapılarının yeniden inşasını desteklemiştir. Bu nedenle Apollonialılar, Hadrianus’u ΣΩΤΕΡ (kurtarıcı) ve ΚΤΙΣΤΗΣ (kurucu) olarak nitelendirilip, onuruna bir yazıt armağan etmişlerdir²⁵: “*İmparator Sezar Trajan Hadrian, Saygıdeğer (İmparator) Augustus, Tanrı Trajan’ın oğlu, Tanrı Nerva’nın torunu, Apollonialıların kentine Stoa’yı inşa etti*” (Fotoğraf 9)²⁶.

MS 3. yüzyılın ortalarına kadar süren “Pax Romana” (refah ve barış çağı), kentlerin canlı bir ekonomi, siyasi ve kültürel ağlar oluşturmasına olanak sağlamıştır. Bununla birlikte Apollonia kentinin Miletos’un kolonisi olarak tanınmaya devam etmesi, kent sakinlerinin Arkaik Dönem’den itibaren korunmuş olan prestijli dinî ittifaka bağlı kalmak isteğini düşündürmektedir.²⁷

Kios

Kios, günümüzde Bursa ili, Gemlik ilçesinin, Kayhan, Osmaniye ve Yeni Mahallelerin kesiştiği noktada yer almaktadır. Kuzey ve güneyden Samanlı ve Katırlı dağları ile çevrili olup doğusunda İznik Gölü batısında ise Marmara Denizi ile sınırlanmaktadır (Harita 10). Körfezin güneybatısında bir tepe üzerinde yer alan kentin etrafı günümüzde alüvyonlarla dolmuş, bu nedenle kentin yayıldığı alan denizden bir miktar uzaklaşmıştır.²⁸

Kentin kuruluşu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur; Plinius, kentin Miletoslular

²⁴ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 38 dn. 101, 41.

²⁵ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 30.

²⁶ Schwertheim 1983, 129 dn. 160; Abmeier 1990, 15; Battistoni 2016, 281.

²⁷ Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 35.

²⁸ Erpehlivan 2019, 308; Şahin 2021, 89-90.

tarafından bir *emporion* olarak kurulduğunu²⁹, Eusebios, MÖ 627 yılında kurulduğunu³⁰, Aristoteles ise önce Mysler, sonrasında Karlar ve en son olarak Miletos-lular tarafından kolonize edildiğini aktarmaktadır.³¹ Kios'un Miletos ile olan bağlantısını gösteren diğer kanıtlar ise Kios sakinleri tarafından Didyma Apollon kut-sal alanına sunulan phiale, MÖ 228 yılında Miletos'la yapılan isopoliteia yazıtı ve Miletos takviminde yer alan Lenaion ayına Kios buluntusu bir yazıtta yer almış ol-masıdır.³²

MÖ 546 yılına kadar Lydia Krallığı'nın egemenliğinde olan kent, sonrasında Pers Kralı Kyros'un Lydia Kralı Kroisos'u mağlup etmesiyle Pers himayesine gir-miştir.³³ Persler'in Anadolu'nun batısından çekilmesiyle tekrar bağımsızlığına ka-vuşan Kios, Attika Delos Deniz Birliği'nin üyelerinden birisidir. Vergi listelerinde MÖ 454 yılında Hellespontos vergi bölgesinde on üç kentin arasında olduğu gö-rülmektedir.³⁴

Kios, 4. yüzyıldan itibaren altın, gümüş ve bronz gibi farklı maden ve boyut-larda sikke darp etmeye başlamıştır. Sikkelerden altın ve gümüş olanların ön yü-zünde profilden, defne çelenkli Apollon başı, arka yüzünde ise gemi pruvası ve kar-tal betimi yer almaktadır (Fotoğraf 10). Gümüş sikkelerde K ya da KIA gibi kenti işaret eden harflere yer verilirken arka yüzlerde magistrat isimleri kullanılmıştır (Fo-toğraf 11). Bronz sikkelere ise ön yüzde Mithras başı, arka yüzde kulplarının yanın-dan üzüm salkımları sarkan kantharos ve lobut betimleri işlenmiştir (Fotoğraf 12). Ayrıca bu sikkelerin arka yüzlerinde K-I-A ya da KIANON lejantları da görülmek-tedir.

Kios tüm dönemler boyunca iç bölgelerde yer alan Nikaia gibi kentlerin dış dünyayla arasındaki bağlantısı olmuştur. İç bölgelerde üretilen zeytin, zeytinyağı gibi ürünler Kios limanından tüm Akdeniz dünyasına ithal edilmiştir. Bu durum kentin bastığı sikkeler üzerinde kullanılan gemi betimlemelerinde de açıkça görül-mektedir (Fotoğraf 13). Gemi betimlemeleri Kios'un deniz ticaretindeki hâkim ko-numuna işaret ederken, savaş gemisi betimlemeleri Kios'un aynı zamanda bir do-nanmaya da sahip olduğuna işaret etmektedir.³⁵

Günümüzde olduğu gibi antik dönemde de kentte sıklıkla şiddetli depremlerin görülmesi ve antik kentin çok büyük bir bölümünün günümüzde modern yerleş-i-min altında kalmış olması gibi nedenler kente ait bulguların çok kısıtlıdır. Bursa

²⁹ Plin.nat. V.144.

³⁰ Eus. 97b.

³¹ Aristot. Frag. 136, 506.

³² Corsten 1985, T2, T3, Kat. 2

³³ Karatekir 2018, 8.

³⁴ Doğan 2017, 8.

³⁵ Doğan 2018, 38-39.

Arkeoloji Müzesi başkanlığında geçmiş yıllarda yürütülmüş ve halen yürütülmekte olan sondaj kazıları sonucunda kent hakkında bazı bilgilere ulaşılabilmektedir.

Miletoupolis

Antik Çağ'ın Mysia, günümüzün Güney Marmara'sında yer alan Mustafakemalpaşa, Bursa'nın büyük ilçelerinden birisidir. İlçenin doğusu Orhaneli, güneydoğusu Büyükorhan, güneyi ve batısı Balıkesir, kuzeyi Karacabey ve Uluabat Gölü, kuzeydoğusu da Merkez ilçe ile çevrilidir (Fotoğraf 14). Kuzeyi ovalık olan ilçenin doğusunda Orhaneli Dağları, güney ve batısında ise Çataldağ uzanmaktadır. Mustafakemalpaşa Çayı (Kirmasti Suyu) ilçeyi ortadan ikiye ayırmaktadır. Uluabat Gölü'nün güneyinin bir bölümü ilçe sınırları içerisinde kalmaktadır.

Miletoupolis antik kenti, Mustafakemalpaşa (eski adı ile Kirmasti) ilçesinin 5 km kuzeybatısında, Karacabey ile Mustafakemalpaşa arasında olacak şekilde, yeni İzmir-Bursa karayolu üzerinde bulunmaktadır. Kent konum olarak antik çağ Kuzeybatı Anadolu'sunun önemli bir kavşak noktasındadır; bir taraftan Daskyleion (Manyas Gölü) ve Apollonia a.R. (Gölyazı), diğer taraftan Kyzikos (Erdek) ve sonrasında Troia'ya uzanan antik yol üzerindedir. Bu yol bağlantısı aynı zamanda Nikaia (İznik) ve Nikomedia'ya (İzmit) gibi önemli Bithynia kentlerini, sonrasında ise Byzantion'u birbirine bağlamaktadır. Daha açık bir ifade ile Byzantion, Kyzikos, Pergamon arasındaki antik karayolunun kavşak noktasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra kentin kenarında varlığı bilinen, ancak günümüzde kuruyarak ortadan kaybolan Miletopolitis Gölü kentin kıyısında yer almaktadır. Makestos (Simav Çayı) ve Rhyndacus Irmaklarının beslediği göl üzerinden Apolyont'a (Uluabat Gölü), sonrasında ise denize ulaştığı bilinmektedir³⁶. Ephesos liman kayıtlarında gümrüğü olan limanlar arasında gösterilen Miletoupolis, göl ve bunu besleyen nehirlerle bir iç liman görünümündedir. Sonuç olarak Miletoupolis, Kuzeybatı Anadolu'da konum olarak dönemin ticari, politik ve sanat bakımından belli başlı kentleri arasında kalan önemli bir merkezdir.

Kentin ilk olarak MÖ 7. yüzyılda Aydın ili, Söke ilçesi yakınında yer alan Miletos kentinin kolonisi olarak kurulduğuna dair birçok görüş vardır.³⁷ Bu görüşü destekleyen birincil ipucu "Milet kenti" anlamına gelen isimdir.³⁸ Diğer bir destekle-

³⁶ Şahin 2000, 3 dipnot 14.

³⁷ Strab. XII.8.81. Schwertheim 1983, 106. Hasluck 1910, 76; Bilabel 1920, 46.

³⁸ Cramer 1832, 52; Cancik – Schneider 2000, 181; Jones 2006, 161.

yici argüman ise Miletoupolis kentinin kurucusu olduğu öne sürülen Miletos'tur.³⁹ Bu bilgiler ışığında kentin MÖ 7. yüzyılda bölgeye gelen Miletos tarafından Milet'in kolonisi olarak kurulduğu kabul edilmektedir.⁴⁰ Roma İmparatorlarından Hadrianus (Fotoğraf 14), Marcus Aurelius (Fotoğraf 15), Commodus (Fotoğraf 16), Caracalla (Fotoğraf 17), III. Gordianus (Fotoğraf 18) dönemlerinde darp edilen Miletoupolis'e ait bazı sikkelerde Miletos'un isminin bulunması ve pruva üzerinde gösterilmesi, Miletos'un Ryhndakos nehri üzerinden bölgeye gelecek kenti kurduğunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir.⁴¹ Ayrıca Plinius da Mysia'daki yer adlarının, Milet kentinin ve Miletos'un efsanesinin etkilerini gösterdiğini ifade etmektedir.⁴²

Kent, MÖ 5. yüzyılda Perslere karşı kurulan Attik-Delos Deniz Birliği üyeleri arasındadır.⁴³ MÖ 3. yüzyılda kendi adına sikke darp etmiştir (Fotoğraf 19). Ön yüzde tanrıça Athena'nın miğferli başının ve arka yüzde ise tek veya çift baykuş betiminin yer aldığı bu sikkeler Miletoupolis ile Atina arasındaki ilişkiyi belgelemesi açısından önemlidir.⁴⁴ MÖ 410-409 tarihli, kentlerin Atina'ya ödedikleri vergilerin kayıtlarını tutan Atina Tribut Listeleri'nde de iki kent arasındaki ilişkilerin devam ettiği görülmektedir. Ayrıca, Atina'da bulunan bir mezar yazıtında, Miletoupolisli bit tüccar olan Diokrates'in eşi ve çocuklarını geride bırakarak Atina'da öldüğünden bahsedilmektedir.⁴⁵ Tüm bunlar bize Atina ile olan ilişkileri ve kentin dış ticaret alanı hakkında bilgi vermektedir.

Kentte 1975'lerden başlayarak çeşitli nedenlerde Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından kurtarma kazıları yapılmıştır.⁴⁶ Bu çalışmalar esnasında bulunan veya vatandaşlar tarafından zaman zaman müzeye teslim edilen eserler arasında bronzdan yapılmış tanrıça Athena büstü (Fotoğraf 20), Demosthenes'in portre büstünün bulunduğu madalyon (Fotoğraf 21); ayrıca mermerden yapılmış birinci sınıf işçilik gösteren çok sayıda mezar steli kentin önemini ve varlık düzeyini gösteren önemli arkeolojik belgelerdir (Fotoğraf 22-23)⁴⁷. Tüm bu eserlerin dışında mermerden inşa edilmiş yapı kalıntıları, alt yapıya işaret eden temiz ve pis su kanalları burada gör-

³⁹ Ramsay 1960, 169.

⁴⁰ Schwertheim 1983, 103-106.

⁴¹ Schwertheim 1983, 129.

⁴² Plin. nat. V.32.

⁴³ Schwertheim 2000, 181.

⁴⁴ Schwertheim 1983: 118.

⁴⁵ Şahin 2000, 19 dipnot 107; Şahin 2021, 99.

⁴⁶ Kazılarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Akat 1977, 5-11; Dedeoğlu 1977, 13-21; Kozaman 1977, 29-39; Yalman 1977, 23-27.

⁴⁷ Şahin 2000, passim.

kemli bir Klasik, Hellenistik ve Roma kentinin olduğunu da gözler önüne sermektedir.⁴⁸

Günümüze ulaşan kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla kent Bizans çağına kadar varlığını sürdürmüştür. Daha sonra büyük olasılıkla hemen ön tarafında bulunan gölün kurumasıyla kentin denizle irtibatı kesilmiş bu da yerleşimin terk edilmesine sebep olmuştur.

Miletoupolis, Bursa'nın Nikaia'dan (İznik) sonra gelen en önemli antik kentlerden birisidir. Bursa'da bulunan koloni kentleri arasında en erken tarihli bulunmaya sahip olandır. Emniyet güçleri tarafından yakalanarak Bursa Arkeoloji Müzesine nakledilen bir mezar steli kentin MÖ 5. yüzyılın ortalarında bile ne kadar görkemli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir (Fotoğraf 24). Ayrıca yazıtından *Hagnodemos'un oğlu Atinalı Hypermenes'in mezarı* olduğu anlaşılan bu stel Miletoupolis'in MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Atina ile olan sıkı bağına yeni bir kanıt olarak da bilim dünyasındaki yerini almıştır.⁴⁹

Myrleia / Apameia

Güneybatı Marmara'nın büyük bir bölümüne yayılmış olan Mudanya, denizi iç bölgelere, güneyi kuzeye bağlayan önemli yol ağlarından birisinin üzerinde yer almaktadır. Myrleia / Apameia kenti de Mudanya ilçesinin Hisarlık mevkiinde yer almaktadır (Harita 10). Myrleia, Kios'u (Gemlik), Apollonia (Gölyazı) ve Kyziko'a (Erdek) bağlayan ana karayolu üzerindedir. Prusa a.O. (Bursa), Hadrianoi (Orhaneli) üzerinden Aizonai (Çavdarhisar) ve oradan Kütahya'ya ulaşan yol ise Myrleia'yı iç bölgelere bağlamaktadır. Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan deniz yolu da Mudanya kıyılarından geçmektedir. Bu önemli jeopolitik konumu nedeniyle Myrleia, Kaseria Germanica, Daskleion a.M. kentleri Mudanya sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bütün bu özelliklerinden dolayı Mudanya'nın her noktası yol ağları ile örülmüştür. Geçmişte ulaşımı sağlayan bu yolların bir bölümü günümüzde halen kullanılıyorken, büyük bir bölümü eski önemini kaybederek unutulmuş ve izleri çoğunlukla ortadan kalkmıştır.

Antik çağ boyunca Prusia a.O.'un (Bursa) limanı olan Myrleia, Pilius'un rivayetine göre, ilk olarak MÖ 8. yüzyılda Kolophonlular tarafından Myrleia adı ile bir koloni kenti olarak kurulmuştur.⁵⁰ Ayrıca Pomponius Mela ve Stephanos Byzantinos da bu bilgiyi doğrulamaktadırlar.⁵¹ Stephanos Byzantinos, kentin isminin

⁴⁸ Mert 2011, 215 vd.

⁴⁹ Akyürek Şahin 2021, 219 vdd.

⁵⁰ Plin. nat. V. 143.

⁵¹ Mela I. 99; Steph. Byz. 463.18.

kolonistlerin lideri Myrlos veya Amazon Myrleia'dan geldiğinden de bahsetmektedir.⁵²

Skylas, Myrleia'nın Attik-Delos Deniz Birliği'ne üye olduğunu bildirmektedir.⁵³ Ancak listelerde Myrleia adı yer almaz. Plinius'un da zikrettiği ve Attika Delos Deniz Birliği listelerinde yer alan Brylleion'un Myrleia olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır.⁵⁴ T. Corsten orijini yüksek ihtimalle Hellence olmayan Bryllion kelimesinin Myrleia'nın farklı şekilde telaffuzundan kaynaklandığını düşünmektedir.⁵⁵ M.Ö. 433/2 yılından itibaren listelerde adı geçen kentin 3000 drakhmai tribute verdiği bilinmektedir.

Büyük İskender'in İmparatorluğunun parçalanmasından sonra bir süre Pergamon Krallığı'nın egemenliğinde kalan kent, Makedonya kralı V. Philippos tarafından MÖ 202 yılında ele geçirilerek Bythinia Kralı I. Prusias'ın kontrolüne verilmiştir. I. Prusias kenti teslim aldıktan sonra tekrar inşa ederek, kentin adını eşi III. Apama'nın adından ilham alarak, Apameia olarak değiştirdiği bilinmektedir.⁵⁶

Genç Plinius'un bildirdiğine göre, Apameia kenti, Julius Caesar Dönemi'nde Pharnakes Savaşı esnasında Romalılar'ın eline geçmiş ve kent bir koloniyeye dönüştürülerek ismi "Colonia Iulia Concordia Apameia" olarak değiştirilmiştir.⁵⁷ Romalılar tarafından Anadolu'da ilk koloni edilen kent ünvanına sahip olan Apameia, Septimius Severus zamanında Augusta unvanını da eklenerek "Colonia Iulia Concordia Augusta Apameia" ismini almıştır. Bu isim basılan sikkelerin üzerinde de CICA kısaltması ile gösterilmiştir (Fotoğraf 25).⁵⁸

Apameia, Roma'nın Bithynia eyaletindeki 12 civitatesi'nden birisidir. Ayrıca *colonia* statüsü ile *Ius Italicum*'a tabii olup Bithynia eyaleti valilerinin tam denetiminden bağımsızdır. Bu yasa eyalet görevlilerinin müdahalesine karşı yerel yönetime belirli bir derecede yerel yargılama yetkisi ve özgürlük vermiştir. Bu yüzden Apameia gerek politik gerekse vatandaşlarına sunduğu haklar bakımından eyaletin geri kalanıyla tamamen farklı bir niteliğe sahip olmuştur. Mesela, kentin hesaplarını kontrol etmek isteyen eyalet valisi Genç Plinius'a müsaade verilmemiştir.⁵⁹

Antik çağda Prusa a.O.'un denize çıkış noktası olan Myrleia/Apameia'dan geçen yol güzergâhlarına bakıldığında Konstantinopolis'e giden bir deniz yolu olduğu bilinmektedir. Bu deniz yolu çok sık kullanılan bir güzergâh olup hem ticari

⁵² Corsten 1987, 7.

⁵³ Skyl. 94.

⁵⁴ Plin. nat. V.144.

⁵⁵ Corsten 1987, 4-6.

⁵⁶ Strab. XII. 4.3.

⁵⁷ Plin.epist. X. 47-48; Haris 1980, 873;

⁵⁸ Bosch 2011, 241.

⁵⁹ Plin.nat. V. 124, Plin.epist. X 47.

hem askeri açıdan önem arz etmektedir.⁶⁰ Prusa'lı tarihçi Dio Chrysostomos, Apameia'nın Roma Dönemi'nde Prusa ad Olympum'un ticaret limanı olarak kullanıldığını ifade etmektedir.⁶¹ Olympos'tan kesilen kerestelerin Prusa a.O. üzerinden Apameia'ya getirildiği ve burada da gemilere yüklendiği bilinmektedir. Bu durum Myrleia/Apameia'nın stratejik konumu açısından önemini göstermektedir. Kentin liman tesislerinin bulunduğu alanda bir AVM inşaatı için yapılan sondaj kazılarında açığa çıkartılan kucakında köpekle bronz çocuk heykeli kentin önemini perçinlemesi açısından kayda değerdir (Fotoğraf 26)⁶².

Plakia

Plakia antik kentinin Karacabey ilçesinin kuzeyindeki Karadağ'ın kuzey eteklerinde Marmara Denizi kıyısında yer alan Kurşunlu'da kurulduğu düşünülmektedir. Güneybatı Marmara'nın büyük bir bölümüne yayılmış olan Karacabey, Bursa'nın en büyük ilçelerinden biridir (Harita 10).

Akdeniz ve Karadeniz çevresindeki deniz yolunu tanımlayan antik Yunan coğrafyacı Pseudo Skylaks, kentin yerini Rhyndakos'un denize döküldüğü yerde, Besbikos ile Kyzikos arasında olmak üzere Phrygia Bölgesinde göstermektedir: "*Misya'dan sonra, Frigya halkı vardır. Ve Hellen kentleri şu şekildedir: Myrleia ve Rhyndakos Irmağı ile üzerindeki Besbikos Adası, Plakia kenti ve kıstak üzerinde onu kapatan Kyzikos ve kıstağın içindeki Artake kenti...*"⁶³ Plinius ise, batıdan doğuya saydığı kentler arasında Plakia'yı Kyzikos'dan sonra Rhyndakos Irmağı'ndan önce anmaktadır.⁶⁴

Herodotos, Plakia'da Hellence konuşmayan Pelasglar'ın Atinalılar ile birlikte yaşadıklarından bahseder.⁶⁵ Pomponius Mela ise kentin Kyzikos ve Rhyndakos arasında yer aldığından ve Pelasg kolonisi olduğundan bahsetmektedir⁶⁶. Atina kolonisi olarak kurulduğu tahmin edilen kentin, MÖ 4. yüzyıl sonrasında Kyzikos hâkimiyetine girmiş olmasından dolayı sikke basımını durdurduğu tahmin edilmektedir.⁶⁷

⁶⁰ Doğanç 2005, 181.

⁶¹ Dion. Chrys. XL.30.

⁶² Arıcı 2021, 227-244.

⁶³ Arslan 2012, 250.

⁶⁴ Plin.nat. V.40.142.

⁶⁵ Hdt. I. 57.

⁶⁶ Mela 1.98.

⁶⁷ Avram 2004, 992.

Kurşunlu'da yapılan yüzey araştırmalarında F.W. Hasluck aslan heykeli parçaları, çok sayıda mimari parçalar⁶⁸, S.Y. Ötüken ise Orta Çağ'da inşa edildiği düşünölen bir manastır kalıntısı tespit etmiştir⁶⁹. Bunun dışında henüz ne Meter Plakia'ya ne Tapınağına ne de kente ait bir kalıntıya rastlanmamıştır. Ancak mahalle meydanında yer alan kolosal boyutlarda Korinth başlığı kayda değerdir (Fotoğraf 27).⁷⁰

Plakia, Rhyndakos Irmağı'nın Propontis ile buluştuğu noktada yer almaktadır. Bu konum denizden Apollonia a.R., Miletoupolis ve Daskleion kentlerine ırmak üzerinden ulaşan yol ağının başlangıcı, diğer bir ifade ile geliş gidişleri düzenleyen bir kontrol merkezi görünömedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Günöümüz Bursa ili sınırları içerisinde Nikaia, Prusa a.O., Hadrianoi, Caesarea Germanica gibi antik kentler de olsa biz bu çalışmada koloni kenti olarak kurulan Apollonia a.R., Kios, Myrleia, Miletoupolis ve Plakia kentlerini ele almak istedik. Böylece bir demo oluşturarak koloni yeri seçilirken *oikistlerin* (kurucular) kuruluş yeri olarak ne tür özellikleri göz önünde bulundurmuşlardır sorusuna cevap bulmaya çalıştık.

MÖ 8. - 6. yüzyıllar (MÖ 750 ve 550) arasında Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında yaşanan organize bir sömürge hareketi olan kolonizasyon, daha öncekilerde olduğu gibi basit bir kabile göçü değil, zengin metropol kentlerin organize ettikleri bilinçli ve planlı bir harekettir. Bu nedenle de koloni kentler kurulduklarından kısa bir süre sonra güçlü şehir devletlerine evrilmişler ve kurucuları metropollerden bağımsız hale gelmişlerdir. Kolonizasyon hareketlerinin başlama nedeni olarak kontrolsüz nüfus artışı, tarım arazilerinin kıtlığı veya küçük toprak sahiplerinin tarım yapma kabiliyetinin kısıtlanması gibi etkenler gösterilmektedir. Kıta Yunanistan'ın dağlık yapısı göz önüne alındığında bu olasılıklar doğru gibi gözükse de koloni hareketine katılan ve geniş tarım arazilerine sahip olan Miletos, Kolophon, Phokaia, Kyme, Teos gibi kentlerin de bulunması asıl nedeni gelişen sanayi nedeniyle hammaddeye olan ihtiyaç ve ihtiyaç fazlası ürünün satılabileceği yeni pazarların arzulanıyor olması olmalıdır.

Bursa özelinde koloni kentlerinin genellikle genel tercihe uygun olarak kıyı bölgelerine kuruldukları dikkat çekmektedir. Kios'un Nikaia ile, Myrleia'nın Prusa a.O. ile yakın ilgisi kolonistlerin kesinlikle kuruluş yerinin hinterlandını göz önünde bulundurduklarını göstermektedir.

⁶⁸ Hasluck 1910, 52.

⁶⁹ Ötüken 1988, 89-99.

⁷⁰ Hasluck 1910, 52.

Miletoupolis ve Apollonia a.R. kentleri deniz kenarında kıyı yerleşimi olmasalar da göl kenarında yer almaktadırlar ve Rhyndakos ile Makestos ırmakları vasıtasıyla denizden ulaşabilmek mümkündür. Her iki ırmak takip edilerek Olympos'u aşış Kütahya ve Eskişehir'e diğer bir ifade ile Aizonai ve Dorylaion'a ulaşmak mümkündür. Miletoupolis ve Apollonia a.R. çok önemli jeostratejik konuma sahiptirler ve her iki kent üzerinden Anadolu'nun içlerine kadar etki edilebilir.

Ancak Plakia'nın hinterlandında Miletoupolis bulunmaktadır ve Miletoupolis de bir koloni kentidir. Diğer bir ifade ile Plakia ticaret hacminin genişletileceği hinterland önerimize uymamaktadır. Kentin konum göz önünde bulundurulursa, kentin Rhyndakos Irmağı'nın deniz ile buluştuğu bir noktada kurulmuş olduğu dikkat çekecektir. Bu durumda Apollonia a.R. ve Miletoupolis kentlerinin denizle bağlantısını sağlayan ırmağın kontrolü, yani jeostratejik bir üstünlük ortaya çıkmaktadır. Bu durum kuruluş yeri seçiminde jeostratejik özelliklerin de göz önünde bulundurulduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Sonuç olarak Bursa özelinde incelediğimiz koloni kentlerinin jeostratejik ve jeopolitik konumlarına bakarak koloni kentlerinde yer seçiminin gelişigüzel olmadığını, oikistlerin stratejik davranarak mutlaka kentlerin hinterlandlarındaki etki alanlarını da göz önünde bulundurduklarını söylemek mümkündür.

Kaynakça

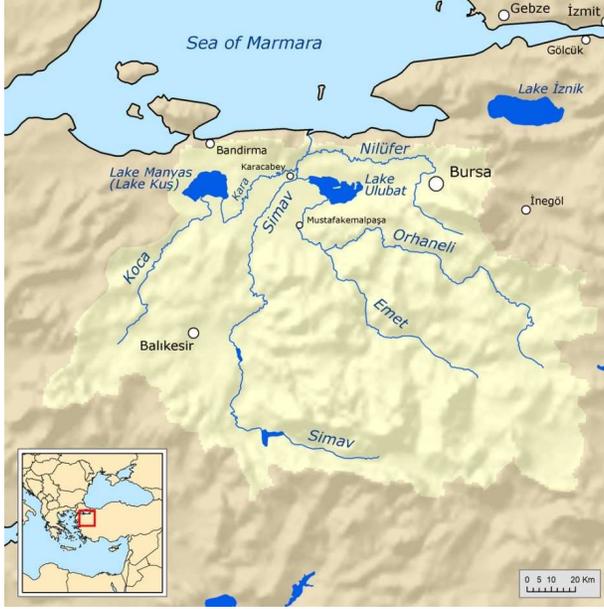
- Metinde kullanılan yayın kısaltmalarında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün, antik kaynak kısaltmalarında ise Der kleine Pauly'nin önerileri dikkate alınmıştır.
- Abmeier 1990 A. Abmeier, "Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos", E. Schwertheim (Hrsg.), AMS 1, 1-16.
- Akat 1977 A. Akat, "1975 Miletoupolis Hafriyat Raporu", TAD 24/1, 5-11.
- Akyürek Şahin 2021 N. E. Akyürek Şahin, "Ein Athener in Miletoupolis Der Grabstein des Hypermenes aus der klassischen Zeit – ein wichtiges Zeugnis zu den Beziehungen von Miletoupolis und Athen", GEPHYRA 22, 219-252.
- Arıcı 2021 S. Arıcı, "Myrleia/Apameia'dan (Bursa/Mudanya) Bir Bronz Çocuk Heykeli", OLBA XXIX, 227-244.
- Arslan 2012 M. Arslan, "Pseudo-Skylaks: Periplous", Mediterranean Journal of Humanities II/1, 239-257.
- Avram 2004 A. Avram, "The Propontic Coast of Asia Minor", M. H. Hansen - T. H. Nielsen (eds.), An Inventory of Archaic and Classical Poleis, Oxford, 974-999.
- Aybek - Öz 2004 S. Aybek - A. K. Öz, Preliminary Report of The Archaeological Survey at Apollonia ad Rhyndacum in Mysia", Anatolia 27, 1 - 25.
- Aybek - Öz 2007 S. Aybek - A. K. Öz, "Apollonia Ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu", 25. AST 1, 285 - 298.
- Battistoni 2016 F. Battistoni, "Two New Inscriptions from Apollonia on the Ryndakos", ZPE 200, 277-378.
- Bilabel 1920 F. Bilabel, Die Ionische Kolonisation, Leipzig.

- Bilir – Dumankaya 2016 A. Bilir – O. Dumankaya, “Apollonia ad Rhyndacum’dan Propontis’e”, M. Şahin - S. Sevim - D. Yavaş (eds.), Odryses’ten Nilüfer’e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, 13-15 Kasım 2015, Bursa, 169-190.
- Bosch 2011 E. Bosch, “Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri”, Tarih Dergisi, 1 (2), 237-262.
- Cancik – Schneider 2000 H. Cancik – H. Schneider, “Miletopolis”, Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike 8, 181.
- Corsten 1985 T. Corsten, Die Inschriften von Kios, IK 29, Bonn.
- Corsten 1987 T. Corsten, Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai, IK 32, Bonn.
- Corsten 1993 T. Corsten, Die Inschriften von Prusa, IK 40, Bonn.
- Cramer 1832 J. A. Cramer, A Geographical and Historical Description of Asia Minor In Two Volumes, Oxford.
- Dedeoğlu 1977 J. Dedeoğlu, “Miletopolis Kazısı 1975 - A Sondaj Çukuru Hafriyat Raporu”, TAD 24/1, 13-27.
- Doğan 2017 A. Doğan, “MÖ V. Yüzyılda Pers-Hellen İlişkileri Bağlamında Hellespontos Bölgesi: Kyzikos Örneği.” Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 39, 1-21.
- Doğancı 2005 K. Doğancı, “Prusa (Bursa) Kentinden Geçen Antik Yollar”, C. Çiftçi (ed.), Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu, Payitaht Bursa’mn Kültürel Ve Ekonomik İlişkileri Bildiri Kitabı, 04-05 Nisan 2005, Bursa, 169-186.
- Doğancı 2018 K. Doğancı, “Eskiçağda Kios(=Gemlik) ve Çevresi”, Bursa’da Yaşam: Tarih İçinde Gemlik, Mayıs, 36-40.
- Ehrhardt 1983 N. Ehrhardt, Milet und seine Kolonie vergleichende Untersuchung der kultischen und politischen Einrichtungen, Frankfurt am Main.
- Engelmann – Knibbe 1989 H. Engelmann - D. Knibbe, Das Zollgesetz der Provinz Asia. Eine neue Inschrift aus Ephesos, EpigrAnat 14, Bonn.
- Erpehlivan 2019 H. Erpehlivan, “Seramik Buluntular Işığında Kios Antik Kenti’nin Ticari İlişkileri”, O. Dumankaya (ed.) Çağlar Boyunca Üretim Ve Ticaret: Prehistorya’dan Bizans Dönemi’ne, Ankara, 307-317.
- Fritze 1913 H. von Fritze, Die Antiken Münzen Mysiens, Berlin.
- Greaves 2007 M. A. Greaves, “Milesians in the Black Sea: Population, Trade and Religion”, V. Gabrielson - J. Lund - T. Madsen (eds.), The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economics Exchanges, Sandbjerg, 9-21.
- Haris 1980 B. F. Haris, “Bithynia: Roman Sovereignty and Survival of Hellenism”, ANRW II 7.2, 857-901.
- Hasluck 1910 F. W. Hasluck, Cyzicus. Being some Account of the History and Antiquities of that City and of the District Adjacent to it, with the Towns of Apollonia ad Rhyndacum, Miletupolis, Hadrianotherae, Priapus, Zeleia etc., Cambridge.
- Jones 2006 A. H. M. Jones, Cambridge Ancient History Volume III Part 3, The Expansion of the Greek World, Eighth to Sixth Centuries B.C., Cambridge.
- Kalogeropoulou-Yalçın 2017 E. Kalogeropoulou-Yalçın, Apolyont’un Sakinleri Mekan, Bellek ve Tarih, Bursa.

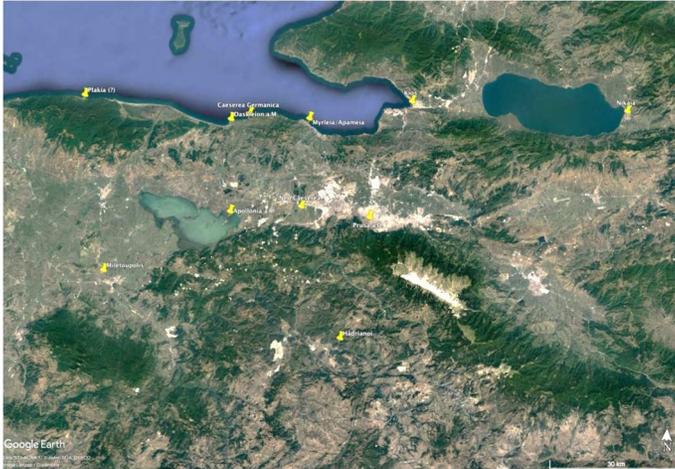
- Karatekir 2018 E. Karatekir, "Persler Anadolu'da: Büyük Kyros'un Lydia Seferi ve Sonuçları", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-27.
- Kawerau – Rehm 1914 G. Kawerau - A. Rehm, *Das Delphinion in Milet*, Th. Wiegand (Hrsg.), *Milet* 1,3, Berlin.
- Kozaman 1977 O. Kozaman, "Miletopolis - Hamam Kazısı 1975 Raporu", *TAD* 24/1, 29-39.
- Mert 2011 İ. H. Mert, "Kirmasti Bölgesinin Arkeolojik Önemi", S. Sevim (ed.), *Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu*, 7-9 Ekim 2011, Bursa, 207-224.
- Nollé 1991 J. Nollé, "Pamphyliche Studien 11-12", *Chiron* 21, 331- 344.
- Ötüken 1988 S. Y. Ötüken, "Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Orta Çağdaki Önemi ve Tarihi Eserleri", *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi* 4, 89-99.
- Ramsay 1960 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul.
- Schwertheim 1983 E. Schwertheim, *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung, Teil II: Miletupolis Inschriften und Denkmäler*, IK 26. Bonn.
- Schwertheim 2000 E. Schwertheim, 'Miletupolis, Miletupolis', *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike* 8, 181.
- Şahin 2000 M. Şahin, *Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, Ankara.
- Şahin 2016 D. Şahin, "Apollonia ad Rhyndakos Kentinin Tarihi ve Sikkeleri", M. Şahin – S. Sevim – D. Yavaş (eds.), *Odysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, 13-15 Kasım 2015, Bursa, 717-726.
- Şahin 2018 M. Şahin, "Apollonia Nekropolü Kurtarma Kazıları 2016-2017: Mezar Tipleri Üzerine bir İnceleme", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, TEKE, 7.4, 2788-2812.
- Şahin 2021 M. Şahin, "Eski Çağlardan Günümüze Ören Yerleriyle Bursa", M. Eriş (ed.), *81 İlde Kültür ve Şehir BURSA*, Bursa, 83-107.
- Şahin - Özbey 2017 M. Şahin – A. S. Özbey, *Nekropol Kazıları 2016-2017, Apollonia a.R. Araştırmaları I*, Bursa.
- Yalman 1977 B. Yalman, "Miletopolis Hafriyatı 1975", *TAD* 24/1, 23-27.

Ekler

Harita 9: Genel harita. Foto: https://tr.wikipedia.org/wiki/Simav_%C3%87ay%C4%B1-_Havzas%C4%B1#/media/Dosya:Simav_basin_map.png

Harita 10: Bursa ili genelindeki antik kentler. Foto: Google Earth.

Fotoğraf 3: Apollonia a.R. Foto: Google Earth.

Fotoğraf 4: Apollonia a.R. sikkesi (MÖ 2-1 yüzyıl). Foto: https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=96&pid=495#top_display_media

Fotoğraf 5: Apollonia a.R. sikkesi. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lot-viewer.php?LotID=439743&AuclD=803&Lot=87>

Fotoğraf 6: Apollonia a.R. sikkesi, Domitian Dönemi, MS 81-96. Foto: https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=96&pid=12285#top_display_media

Fotoğraf 7: Apollonia a.R. sikkesi, Gallienos Dönemi, MS 260-268. Foto: <https://artgallery.yale.edu/collections/objects/141047>

Fotoğraf 8: Apollonia a.R. sikkesi, Rhyndakos Irmağı'nın personifikasyonu. Foto:
<https://pro.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=2059011&AuclD=4895&Lot=604>

Fotoğraf 9: Hadrianus onuruna armağan edilen yazıt. Foto: Mustafa Şahin

Fotoğraf 10: Kios sikkesi. Foto: <https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=-2007413&AucID=4767&Lot=162&Val=19ba328c063855ab1deda25ad3b0ac02>

Fotoğraf 11: Kios sikkesi. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=-2006094&AucID=4763&Lot=102>

Fotoğraf 12: Kios sikkesi. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=-1889110&AucID=4425&Lot=11>

Fotoğraf 13: Kios sikkesi. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lot-viewer.php?LotID=-2044691&AucID=4849&Lot=313>

Fotoğraf 14: Miletoupolis sikkesi, Hadrianus Dönemi, MS 117-138. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1764026&AucID=4051&Lot=441>

Fotoğraf 15: Miletoupolis sikkesi, Marcus Aurelius Dönemi, MS 161-180. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1383417&AucID=2802&Lot=184>

Fotoğraf 16: Miletoupolis sikkesi, Commodus Dönemi, MS 177-192. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1548203&AucID=3231&Lot=140>

Fotoğraf 17: Miletoupolis sikkesi, Caracalla Dönemi, MS 198-217. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1729048&AucID=3285&Lot=335>

Fotoğraf 18: Miletoupolis sikkesi, III. Gordianus Dönemi, MS 238-244. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1421872&AucID=2905&Lot=2822>

Fotoğraf 19: Miletoupolis sikkesi. Foto: https://www.asiainorcoins.com/gallery/display-image.php?album=105&pid=2386#top_display_media

Fotoğraf 20: Athena büstü.

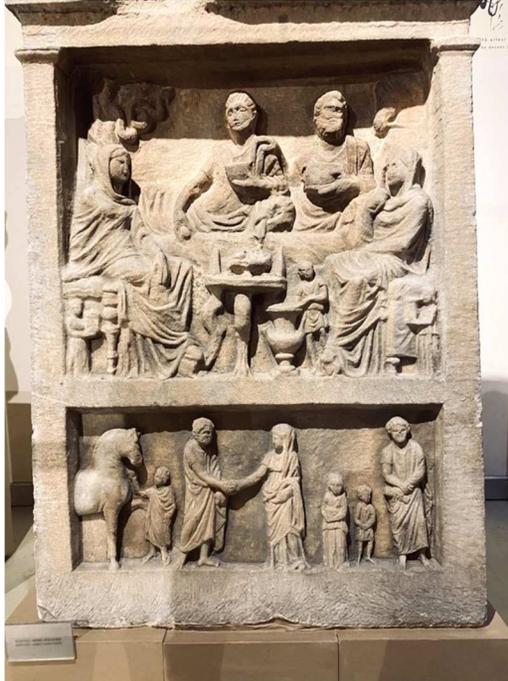
Foto: <https://www.bursa.com.tr/tr/meکان/bursa-arkeoloji-muzesi-249/>

Fotoğraf 21: Demosthenes'in portre büstünün bulunduğu madalyon.
Foto: http://www.arkubid.uni-bonn.de/suche/Image/D_Vascularly/Image/SAKA1264064317.jpg

Fotoğraf 22: Miletoupolis kökenli mezar steli. Foto: Mustafa Şahin

Fotoğraf 23: Miletoupolis kökenli mezar steli. Foto: Mustafa Şahin

Fotoğraf 24: Miletoupolis kökenli mezar steli. Foto: Mustafa Şahin

Fotoğraf 25: Apamea sikkesi. Foto: <https://pro.coinarchives.com/a/lot-viewer.php?LotID=-1958146&AuclD=4616&Lot=555>

Fotoğraf 26: Bronz çocuk heykeli. Foto: Mustafa Şahin

Fotoğraf 27: Korinth başlığı. Foto: Alper Tüydeş